
V JOHTOPÄÄTÖKSET

---

17 Erimielisyys säätää huumeiden käyttöä rangaistavaksi: Toimenpiteistä luopuminen tasapainottamassa rangaistavuudesta aiheutuvia haittoja

Huumeiden käytön rangaistavuus on ollut suomalaisen kriminaalipolitiikan pysyviä kiistakysymyksiä. Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut käytön kriminalisoimisen ympärillä käytyä keskustelua kolmena eri ajankohtana. Säädetäessä vuoden 1972 huumausainelakia kiisteltiin kriminalisoimisen tarpeellisuudesta. Uudistettaessa huumausainerikoksia koskevia rangaistusäännöksiä 1990-luvulla osana rikoslain kokonaisuudistusta erimielisyyttä aiheutti se, miten ankara rangaistusasteikko huumeiden käytöstä olisi säädettävä. 2000-luvun alussa toteutetussa huumausaineen käyttörikosuudistuksessa keskityttiin puolestaan siihen, mikä olisi sopiva rikosoikeudellinen seuraamus huumeiden käytöstä.

Vuoden 1972 huumausainelain säätäminen ensimmäisen huumausaineaallon nosteessa. 1960-luvulla käynnistyneen ensimmäisen huumausaineaallon aikana nuoriso osoitti ennennäkemättömän suurta kiinnostusta huumeokeiluja kohtaan. Media kirjoitti asiasta sensaatiomaisia raportteja, mutta aluksi viranomaisten mielestä ei ollut mitään syytä puhua huumausaineongelmasta. Mielenkiintoista oli havaita, että ensin myös poliisi jakoi tämän käsityksen. Pian mieli kuitenkin muuttui, ja poliisi otti varsin aktiivisen roolin huumausainekysymyksen määrittelemisessä. Opetellessaan tunnistamaan huumausainerikollisuutta se ryhtyi samalla voimakkaasti ajamaan käytön kriminalisoimisen välttämättömyyttä.

Uutta huumausainelainsäädäntöä valmisteltaessa monet kysymykset osoittautuivat vaikeiksi, mutta yksi selkeä kipukohta oli huumeiden käytön rangaistavuudesta päättäminen. Huumeiden käyttö oli kriminalisoitu vuonna 1966 annetulla asetuksella. Nyt keskustelussa tapahtui jakautuminen kovan ja pehmeän linjan kannattajiin. Viimeksi mainitut pitivät huumeita melko harmittomana ilmiönä, mutta eri aineiden välille haluttiin tehdä ero.

Käytön kriminalisoimista vastustettiin, ja rikosoikeudellinen kontrolli ha-
luttiin keskittää vain huumeiden levittämiseen. Kun kansanedustajat saivat
lain käsiteltäväkseen, toistui heidän puheissaan huoli huumeiden käytön
leviämisestä nuorison keskuudessa. Lähteenä käytettiin muiden muassa
poliisin pitämiä tilastoja, jotka osoittivat rikosten määrän voimakasta kas-
vua. Tästä huolimatta monet kansanedustajat katsoivat, että huumeiden
käyttäjät pitäisi pysyttää kriminalisoimisen ulkopuolella. Huumeiden käyt-
tö päätettiin säätää rangaistavaksi vasta useiden täpärästi ratkenneiden ää-
nestysten jälkeen.

Samalla kun huumeiden käytön kriminalisoimisesta kiisteltiin, nostet-
tiin esille tarve soveltaa toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä.
Huumausainekomitea (1969) ehdotti huumeiden käytön säilyttämistä ran-
gaistavana, mutta se otti samalla kantaa toimenpiteistä luopumiseen. Ky-
symys oli niin tärkeästä asiasta, että komitea ehdotti erityissäännöksen li-
säämistä huumausainelakiin. Syyttäjät ja tuomarit olisivat voineet sen tur-
vin luopua toimenpiteistä vähäisissä huumausainerikoksissa. Lisäksi mie-
tinnössä todettiin, että silloinen poliisilaki antoi poliisille saman mahdolli-
suuden jo esitutkintavaiheessa. Komitean mukaan toimenpiteistä luopumista
harkittaessa olisi otettava huomioon käytön ensikertalaisuus tai kokeilu-
luontoisuus, käytetyn tai hallussapidetyn aineen laatu ja määrä sekä se, oli-
ko teko aiheuttanut huumeiden leviämisvaaraa. (Mt., 147.)

Hallituksen esityksessä (128/1970) ei otettu kantaa toimenpiteistä luopu-
miseen, mikä on ymmärrettävää, koska käyttöä ei ehdotettu kriminalisoi-
tavaksi. Lakivaliokunta puolsi lausunnossaan (2/1971) käytön kriminali-
soimista, mutta se korosti toimenpiteistä luopumisen tärkeyttä. Valiokunta
ei pitänyt erityissäännöstä tarpeellisena, koska sen mukaan poliisin, syyttä-
jän ja tuomarin käytettävissä olevat yleissäännökset riittivät. Toimenpiteis-
tä luopuminen soveltuisi sen mukaan henkilöihin, jotka olivat vain käyttä-
neet tai pitäneet huumausainetta hallussaan omaa käyttöönsä varten. (Mt.,
11.) Talousvaliokunta (12/1971) kallistui huumeiden käytön dekriminalli-
soimisen puolelle, jolloin sen ei tarvinnut pohtia toimenpiteistä luopumista.
Eduskunnan myöhemmissä äänestyksissä huumeiden käyttö päätettiin kui-
tenkin säätää rangaistavaksi. Tästä syystä tärkeäksi muodostui lakivalio-
kunnan lausunto, jossa otettiin voimakkaasti kantaa toimenpiteistä luopu-
misen puolesta.

Huumausainelakia säädettäessä tuotiin esille näkemyksiä, joiden mu-
kaan poliisilla ei olisi tapana puuttua lieviin huumausainerikoksiin. Tästä
syystä toimenpiteistä luopumiselle uskottiin olevan käytännössä vain har-
voin tarvetta. Olenkin tutkimuksessani selvittänyt, miten vakavaa poliisin
tietoonsa saama huumausainerikollisuus oli ja minkälaisia seuraamuksia
niistä määrättiin. Yksi kiinnostuksen kohteeni oli tutkia toimenpiteistä luopu-

pumisen yleisyyttä. Tämä tutkimustehtävä osoittautui vaikeaksi, koska soveltamiskäytännöstä oli vaikea saada luotettavaa tietoa. Tilastotietoa oli heikosti, kirjallisissa lähteissä asiasta esitettiin ristiriitaisia näkemyksiä, eikä käsitteen oikeudellinen sisältö ollut vakiintunut. Olen kuitenkin pystynyt tutkimuksessani osoittamaan, että toimenpiteistä luopuminen ei muodostunut yleiseksi seuraamukseksi. Huumausainelain tultua voimaan vuonna 1972 tilanne näytti aluksi erilaiselta, mutta soveltamiskäytäntö muuttui pian.

Koko huumausainelain voimassaolon ajan suuri osa tilastoidusta huumausainerikollisuudesta oli peräisin Helsingistä. Tästä syystä Helsingissä muodostunut käytäntö on vaikuttanut merkittäväällä tavalla koko maata koskeviin tietoihin. Toimenpiteistä luopumista koskeva eduskunnan lakivaliokunnan antama suositus oli käsittääkseni keskeisten lainsoveltajien tiedossa. Tästä huolimatta Helsingin huume poliisi ja huumeisiin erikoistunut syyttäjä loivat yhteisrintamassa toisenlaisen linjan. Heidän mukaansa huumeiden käyttäminen tai hallussapitäminen omaa käyttöä varten ei ollut luonteeltaan niin vähäistä rikollisuutta, että ilmoittamatta tai syyttämättä jättäminen olisi voinut tulla kyseeseen. Tuomioistuimissa asiaan suhtauduttiin toisella tavalla.

Huumausainelain alkuvuosina rangaistukseen tuomitsematta jättäminen oli hyvin yleistä. Vuonna 1972 jätettiin alioikeuksissa tuomitsematta rangaistukseen lähes joka kolmas (28 %) syytetyistä. Tuomitsematta jättämisen yleisyyttä selitti se, että syytetyistä monet olivat ensikertalaisia, iältään nuoria ja heidän tekemänsä rikos oli vähäinen. Muutaman vuoden sisällä rangaistuskäytäntö muuttui, sillä tuomitsematta jätettyjen määrä pieneni vuosi vuodelta. 1980-luvulle päästäessä rangaistukseen tuomittujen joukossa heitä oli enää muutaman prosentin verran. Tuon tutkimuksessani esille, miten voimakkaasti huumeiden käyttäjien rankaisemisesta haluttiin pitää kiinni ja toimenpiteistä luopuminen jäi hyvin harvinaiseksi.

Rangaistuskäytännön kiristymiseen tuomioistuimissa kiinnitettiin huomiota jo 1970-luvulla. Tällöin uskottiin selityksen löytyvän ilmi saadun huumausainerikollisuuden luonteen muuttumisesta, jolloin poliisi olisi onnistunut keskittämään voimavarojaan vakavampaan rikollisuuteen, eli huumeiden levittäjiin. Tarkempi perehtyminen oikeustilastoihin kuitenkin osoittaa, että tämä selitys ei saa tukea poliisitilastoista, eikä seuraamustilastoista. Ensimmäinen huumausaineaalto taittui 1970-luvun edetessä, mikä näkyi myös kontrollikoneiston kohteissa. Poliisi oli ensin saanut kiinni lukuisia huumeita kokeilleita nuoria, joita ensikertalaisina pidettiin sopivina tuomitsematta jättämisen kohteina. Nuorison kiinnostus huumeita kohtaan väheni kuitenkin 1970-luvun edetessä ja vain pieni vähemmistö pysyi niille uskollisina. (Määttä 1976, 57 ss., Hakkarainen 1992, 89 ss., Salasuo 1999,

75 ss.) Poliisikontrolli tiivistyi tämän pienen tunnetun ryhmän ympärille. Tämä ilmeni huumausainerikoksista syytettyjen keski-ikänsä nousemisena, eikä heitä pidetty otollisina kohteina rangaistuksesta luopumiselle. Rangaistuskäytännön kiristymistä selitti Kontulan (1988, 131–133) mukaan myös tuomareiden aikaisempaa tiukempi asennoituminen huumeita kohtaan. Tuon tutkimuksessani esille, että merkityksensä oli silläkin, miten toimenpiteistä luopumista koskeviin säännöksiin suhtauduttiin yleensä.

Toimenpiteistä luopuminen on hyvin hitaasti kehittynyt osaksi rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää. Poliisin piti ilmoittaa selvittämänsä rikokset syyttäjälle, syyttäjän piti nostaa syyte ja tuomioistuimessa rikoksesta seurasi yleensä rangaistus. Toimenpiteistä luopumiseen suhtauduttiin varauksellisesti, koska sen katsottiin vaarantavan oikeusturvaa, heikentävän yhdenvertaisuutta ja ennustettavuutta, horjuttavan luottamusta viranomaisten toimien tasapuolisuuteen ja vähentävän rangaistusten yleisestävää vaikutusta. Jos harkintavaltaa haluttiin uskoa jollekin oikeudelliselle toimijalle, kyse oli tuomioistuinta. (Lahti 1974, 243–246.) Kriminologisesta näkökulmasta on kiinnostava havaita, että oikeuskirjallisuudessa katsottiin myös asenteellisten tekijöiden vaikuttavan toimenpiteistä luopumiseen. Esimerkiksi syyttäjien huomattiin käyttäneen kapeaa harkintavaltaansa varsin pidättyvästi, ja he perustelivat syytteen nostamista ennen kaikkea yleisestävyyden säilyttämisellä. Suhtautuminen syyttämättä jättämisen käyttökelpoisuuteen osana seuraamusjärjestelmää muuttui vasta 1990-luvulla.

Tärkeä oli vuonna 1991 voimaan tullut toimenpiteistä luopumista koskeva uudistus, jossa laajennettiin syyttäjien mahdollisuuksia syyttämättä jättämiseen. Tämän jälkeen seuraamuskäytännössä tapahtui myönteistä kehitystä, sillä syyttäjät ryhtyivät käyttämään uutta harkintavaltaansa. (Ks. esim. Lappi-Seppälä 2000, 297.) Uudistettaessa huumausainerikoksia koskevia rangaistussäännöksiä 1990-luvun alussa kiinnitettiin kuitenkin vielä erikseen huomiota toimenpiteistä luopumisen harvinaisuuteen.

Rangaistussäännösten uudistaminen osana rikoslain kokonaisuudistusta. Huumausainerikoksia koskevia rangaistussäännöksiä uudistettiin osana rikoslain kokonaisuudistusta. Tällöin huumeiden käytön kriminalisoimisen tarve ei noussut keskeiseksi kiistakysymykseksi, vaan erimielisyys tiivistyi sen kysymyksen ympärille, mikä olisi sopiva rangaistusasteikko huumeiden käytöstä.

Huumausainerikostyöryhmä (OLJ 4/1991) ehdotti yksimielisesti huumausainerikkomuksen ottamista lakiin, mutta sitä vastaan esitettiin soraääniä heti ehdotuksen julkistamistilaisuudessa. Poliisin katsoi työnsä vaikeutuvan, kun käyttäjiin ei enää olisi mahdollista kohdistaa kaikkia entisiä pakkokeinoja. Oikeusministeri pelkäsi uudistuksen antavan väärän viestin huumausainekontrollin lieventymisestä, mikä voisi houkuttaa niin nuoria

kuin kauppiaitakin huumeiden pariin. Tästä syystä hallituksen esityksessä (180/1992) luovuttiin huumausainerikkomuksesta.

Kansanedustajat kävivät asiasta vilkasta keskustelua. Mielestäni heidän suhtautumistaan huumeisiin on mahdollista luonnehtia maltilliseksi. Esimerkiksi vaatimusta huumeettomasta yhteiskunnasta pidettiin utopistisena, eikä sitä asetettu tavoitteeksi. Kuva huumeiden käyttäjistä ei ollut kovin monipuolinen, sillä keskustelussa korostettiin huumausaineen aiheuttamaa riippuvuutta. Joissakin puheenvuoroissa uskottiin pakkohoidon voimaan. Mielenkiintoista oli kuitenkin havaita, että kansanedustajien keskuudesta nousi esille myös näkemyksiä, joiden mukaan väärinkäyttäjien rankaisemista ei pidetty tarkoituksenmukaisena.

Rikoslain kokonaisuudistuksessa rikokset on yleensä porrastettu kolmeen eri törkeysasteeseen niiden moitittavuuden mukaisesti. Nyt tästä periaatteesta ei haluttu huumeiden erityisluonteen takia pitää kiinni. Lainmuutoksessa korostuikin sen symbolinen arvo. Tätä voi mielestäni perustellusti pitää hyvänä osoituksena siitä, miten huumeet edustivat yhä edelleen ”hyvää vihollista” (Hakkarainen et al. 1996, 99 ss.).

Lakia säädettäessä kiinnitettiin erityistä huomioita toimenpiteistä luopumiseen. Säännösten katsottiin sinänsä antavan oikeusviranomaisille riittävät mahdollisuudet luopua toimenpiteistä huumausainerikoksissa, mutta niiden soveltaminen oli jäänyt vähäiseksi. Huumeiden käyttäjien hoitoon hakeutumisen edistämisen lisäksi haluttiin lisätä vain huumeiden käyttöön syyllistyneiden syyttämättä ja rangaistukseen tuomitsematta jättämistä. Kansanedustajat kävivät asiasta vilkasta keskustelua. Värikkäimmissä puheenvuoroissa katsottiin säännöksen suorastaan yllyttävän ihmisiä ”huume-luolien perustamiseen”. Vaikka ehdotus herätti kiivasta vastustusta kansanedustajissa, se tuli lopulta hyväksytyksi selvällä enemmistöllä.

Huumausainerikosten seuraamuskäytännössä tapahtui 1990-luvulla selkeä muutos, sillä syyttämättä jättäminen kasvatti selkeästi merkitystään. Tapausten lukumäärä lisääntyi paitsi sen takia, että tilastoitu huumausainerikollisuus oli kasvussa, mutta myös sen takia että syyttämättä jättämisen käyttäminen seuraamuksena yleistyi. Oikeustilastojen perusteella on mahdollista todeta, että enimmillään noin joka kymmenes poliisin tietoon tullut huumausainerikos jätettiin syyttämättä. Syyttämättä jätetyt teot olivat tyypillisesti vähäisiä. Kysymys oli yleensä huumeiden käyttämisestä tai hyvin vähäisen määrän hallussapidosta omaa käyttöä varten. Syyttäjien käytäntö ei kuitenkaan osoittautunut yhdenmukaiseksi.

Tekemistäni haastatteluista paljastui, että syyksi lukevaa syyttämättä jättämistä ei aina mielletty rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään kuuluvaksi vaihtoehdoksi. Joidenkin syyttäjien mielestä huumausainerikoksissa oli perusteltua noudattaa eräänlaista nollatoleranssia, jonka hen-

gessä hyvin vähäisestäkin teosta nostettiin rangaistuksen saamiseksi aina syyte. Toisten mielestä huumausainerikoksia ei pitänyt kohdella eri tavalla kuin muita rikoksia, jolloin syyttämättä jättämisen puolesta saattoi yksittäisessä tapauksessa puhua useampi eri tekijä. Syyttäjien keskuudessa vallitsi kuitenkin erimielisiä käsityksiä siitä, minkälainen painoarvo olisi annettava esimerkiksi huumausaineen laadulle, määrälle, tekijän nuorelle iälle tai prosessitaloudellisille seikoille. Valtakunnansyyttäjä antoi tammikuussa 2000 syyttäjille ohjeet, joissa otettiin kantaa tulkintaerimielisyyksiä herättäneisiin kysymyksiin.

Syyttämättä jättämisen yleistyminen herätti julkista keskustelua. Esimerkiksi Nuorten huumeiden käytön ehkäisyä pohtinut toimikunta (2000) piti sitä hyvänä keinona pyrkiä estämään nuorten syrjäytymistä. Poliisikunta etunenässä kuitenkin pelkäsi, että yleistynyt syyttämättäjättämiskäytäntö hämärtäisi nuorten käsityksiä sallitun ja kielletyn toiminnan välillä. Nyt se nosti esille vuosikymmenen alussa hylkäämänsä ehdotuksen uuden lievän tunnusmerkistön ottamisesta lakiin, mikä mahdollistaisi rangaistusmääräysmenettelyn käyttämisen. Syyttäjäkunnasta löytyi kannatusta ehdotukselle, ja Suomen Syyttäjähdistys teki kesällä 2000 oikeusministeriölle vastaavan aloitteen.

Huumausaineen käyttörikosuudistus: käyttäjien sakottaminen helpomaksi. Kolmannen kerran rangaistussäännöksiä uudistettiin vuosituhannen vaihteessa. Huumeiden käyttöä varten haluttiin säätää oma tunnusmerkistö. Kun lakiin otettaisiin aikaisempaa kapeampi rangaistusasteikko, olisi käyttörikokset mahdollista käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä. Käytännössä tämä tulisi tarkoittamaan syyttämättä jättämisen vähentymistä, sillä syyttäjät vahvistavat rangaistusmääräysmenettelyssä yleensä poliisin esittämän sakkovaatimuksen sellaisenaan, eikä päätöksiä toimenpiteistä luopumisesta tehdä. Olen tutkimuksessa tuonut ilmi, että käyttörikosuudistuksen todellisena tarkoituksena oli kiristää rangaistuskäytäntöä, vaikka sitä ei sanottu lain valmisteluasiakirjoissa avoimesti. Tämä kysymys oli kuitenkin hyvin selvä muiden muassa useille kansanedustajille, jotka tervehtivät tästä syystä ilolla uudistusta. Myös syyttäjätaho suhtautui varsin positiivisesti ehdotukseen, koska sen mukaan sille kuuluvaa harkintavallan käyttöä olisi muulla tavalla vaikea saada yhdenmukaiseksi.

Kansanedustajien keskuudessa herätti tällä kertaa vilkasta keskustelua se, mikä olisi sopiva seuraamus huumeiden käytöstä. Toisten mielestä kaavaomainen sakottaminen oli perusteltua, kun taas toisten mielestä oli tärkeää säilyttää mahdollisuus käyttää rangaistukselle vaihtoehtoisia seuraamuksia. Myös lakivaliokunta (13/2001) joutui pohtimaan tätä kysymystä. Se päättyi asiantuntijoita kuultuaan siihen näkemykseen, että rangaistusmääräysmenettelyn käyttöönottamisesta huolimatta uudistus ei saisi johtaa käyttäjien au-

tomaattiseen sakottamiseen. Tästä syystä lakivaliokunta päätti muuttaa lakiesitystä. Rikoslain 50:7 §:n mukaan toimenpiteistä luopumista harkittaessa on hoitoon hakeutuneiden lisäksi mahdollista ottaa huomioon ”huumausaineen määrä ja laatu, käyttötilanne sekä muut olosuhteet, joiden perusteella tekoa voidaan kokonaisuutena arvostellen pitää vähäisenä”.

Lakivaliokunnan mukaan muutoksella ei tähdätty syyttämättäjättämiskäytännön lieventämiseen tai tiukentamiseen. Mietinnössä kannettiin huolta siitä, että rangaistusmääräysmenettelyn käyttöönotto ei saisi johtaa siihen, että seuraamusharkinta kapenisi pelkäksi sakottamiseksi. Toimenpiteistä luopumista harkittaessa olisi kiinnitettävä erityistä huomiota kahteen erityisryhmään: alaikäiset olisi sakottamisen sijasta puhuteltava ja hoidon tarpeessa olevat käyttäjät olisi pyrittävä ohjaamaan hoitoon.

18 Seuraamusikäytäntö kiristynyt huumausainerikoksissa

Huumausaineen käyttörikosuudistuksen jälkeen seuraamusikäytäntö huumausainerikoksissa kiristyi, vaikka lakia säädettäessä korostettiin rangaistukselle vaihtoehtoisten seuraamusten käyttämistä. Huumausaineen käyttörikoksesta seuraa yleensä sakkorangaistus, joka annetaan rangaistusmääräysmenettelyssä. Huumeiden käyttäjien sakottaminen on lisääntynyt lähes joka vuosi. Vuonna 2006 rangaistusmääräysmenettelyssä käyttörikoksesta sai sakon lähes 4 300 henkilöä. Samalla kun sakottaminen on kasvattanut suosiotaan, toimenpiteistä luopuminen on vähentynyt.

Puhutteluista. Huumausaineen käyttörikosuudistuksessa nostettiin esille näkemyksiä, joiden mukaan syyttämättä jättämistä ei pidetty riittävän tehokkaana keinona puuttua nuoren tekemisiin. Tällaisen kritiikin pohjalta päätettiin terävöittää syyttämättä jättämisen sisältöä kehittämällä puhuttelutilaisuus. Valtakunnansyyttäjän antamien ohjeiden (2002:3 & 2006:1) mukaan syyttäjien pitäisi puhutella huumausaineen käyttörikoksesta ensimmäistä kertaa kiinni jääneet alaikäiset. Puhuttelutilaisuuteen kutsuttaisiin paikalle paitsi nuori, myös hänen vanhempansa, sosiaalityöntekijä ja poliisi. Tällä kokoonpanolla on tavoitteena yhdistää toisiinsa rikosoikeudellisen moitteen antaminen, sosiaalihuollolliset toimenpiteet ja lähikontrolli.

Tutkimukseni empiirisessä osassa olen selvittänyt, että syyttäjät ovat todella ryhtyneet järjestämään huumausainerikoksista kiinni jääneille nuorille puhuttelutilaisuuksia. Vuosilta 2001–2003 kerätyistä syyttämättä jättämisistä löytyi lähes 250 puhuteltua, mikä vastaa 18 prosenttia kaikista päätöksistä. Puhutteluissa keskusteltiin tapahtuneesta rikoksesta, siihen

johtaneista syistä, rikoksen ilmitulemisen aiheuttamista seurauksista, nuoren suhtautumisesta huumeisiin, hänen tulevaisuuden suunnitelmistaan ja huumeiden käyttämisen aiheuttamista riskeistä. Haastattelemani syyttäjät antoivat puhutteluista yleensä positiivista palautetta. Tilaisuuden päätteeksi nuori tavallisesti osoittaa katumusta tekemänsä huumekekeilun johdosta ja vakuuttaa jatkossa pysyttelevänsä erossa huumeista.

Kaikkia syyttämättä jätettyjä alaikäisiä ei välttämättä puhuteltu, mutta heidän toimintaansa oli saatettu puuttua muulla tavalla. Sosiaaliviranomaisille tai vanhemmille oli välitetty tieto nuoresta, hän oli osallistunut erilaisiin projekteihin tai hoito-ohjelmiin tai hän oli sijoitettuna kodin ulkopuolelle.

Huumekielteisessä yhteiskunnassa huumeiden käyttämistä pidetään riskikäyttäytymisenä, jolloin viranomaiset pyrkivät nopealla väliintulolla estämään nuoren syrjäytymistä. Aineistosta löytyi viitteitä siitä, että toisinaan hyvin pienestä huumekekeilusta kiinnijääminen saattoi johtaa useiden kuukausien mittaisiin toimenpiteisiin. Huumetutkimuksissa on osoitettu, että vaikka huumeiden kokeilijoita olisi lukumääräisesti paljon, suurimmalla osalla käyttö jää muutaman kerran kokeiluun ilman muuta väliintuloa. Tästäkin näkökulmasta voi kyseenalaistaa nuoriin kohdistuvien varsin massiivisten toimien tarkoituksenmukaisuuden. Tuen ja kontrollin yhteenkietoutumisella voi olla myös haitallisia vaikutuksia. Nuoren silmissä tuki ja kontrolli voivat sekoittua, eikä puhuttelutilaisuuden oikeudellinen merkitys välttämättä selviä hänelle (Rönkä 2006, 12, 37). Vaikka viranomaiset tarkoittavat väliintulollaan sinänsä hyvää, toimet voivat kääntyä itseään vastaan niiden kasvattaessa nuoressa uhmaa tai leimaantumisen kautta lisätesissä sitoutumista käyttäjäpiireihin (Kinnunen et al. 2005, 100–103, Kekoni 2007, 156 ss.).

Hoitoonohjauksesta. Huumausaineen käyttörikosuudistuksessa korostettiin rikosoikeudellisen kontrollin kohteeksi joutuneiden huumeiden ongelmakäyttäjien saamista hoidon piiriin. Valtakunnansyyttäjä (VKS 2002:3) kannusti syyttäjiä sopimaan omalla paikkakunnallaan eri viranomaisten kanssa hoitoonohjaamisen tarkemmasta sisällöstä. Tavoitteena oli edistää riskiryhmiin kuuluvien huumeiden käyttäjien varhaista hoitoon tai tukipalveluihin hakeutumista, mikä vähentäisi samalla rikosten uusimista.

Pian käyttörikosuudistuksen voimaantulon jälkeen näytti siltä, että hoitoonohjaaminen toimisi. Vuosilta 2001–2003 kerätystä aineistosta löytyi 178 mainintaa hoidosta, mikä vastaisi 13 prosenttia kaikista päätöksistä. Lähes puolet syyttämättä jätetyistä oli alaikäisiä. Esimerkiksi Helsingistä tapauksia löytyi vain muutama. Valtakunnansyyttäjänviraston tekemien uusimpien kyselyiden mukaan hoitotapausten määrä on sittemmin kutistunut lähes olemattomiin.

Huumemarkkinoiden merkittäviä ylläpitäjiä ovat huumeiden suurkuluttajat, joita voitaneen kutsua ongelmakäyttäjiksi. Heistä osa on jatkuvasti tekemisissä rikosoikeudellisen järjestelmän kanssa. Tähän ryhmään panostamisella voisi olla myönteisiä vaikutuksia paitsi heidän itsensä kannalta myös rikollisuutta vähentävästi. Poliisin ja huumeiden käyttäjien välillä tapahtuu monenlaista vuorovaikutusta, jolloin poliisin tekemällä kannustuksella hakeutua hoitoon voi olla merkitystä käyttäjälle. Tästä huolimatta pidän itse kaikkein tärkeimpänä sitä, että painopiste olisi hoito- ja terveyspalvelujen kehittämistä sitä tarvitsevien näkökulmasta käsin. Esimerkiksi terveysneuvontapisteet ovat saavuttaneet suosiota käyttäjien keskuudessa (esim. Perälä 2007, 258 ss.). Haittojen vähentämisen nimissä onnistuneena hoitona voi täysraittiuuden sijasta pitää sitä, että jos henkilö onnistuu vähentämään aineiden käyttämistä tai hän siirtyy turvallisempien käyttövälineiden pariin. Jos haittojen vähentäminen haluttaisiin ottaa vakavasti, olisi mahdollista keskustella siitä, voisiko sakon välttää käyttämällä matalan kynnyksen palveluja. Tammea (2007, 32 ss.) lainaten meillä toteutetussa ”kaksiraiteisessa huumeepolitiikassa” repressiivisellä kontrollilla on kuitenkin niin vankka otteensa, että tällainen ehdotus voi tuntua täysin epärealistiselta.

Pitäkö huumeiden käyttäjää rangaista?

Olen luvussa kolme käsitellyt sitä, minkälaisissa tapauksissa toimenpiteistä luopuminen huumausainerikoksissa on mahdollista. Kysymys voi olla teon vähäisyydestä, rikoksentekijän nuoruudesta tai tapaukseen liittyvistä erityispiirteistä, joiden takia rankaiseminen muodostuisi kohtuuttomaksi tai tarkoituksettomaksi. Huumausaineen käyttörikosuudistuksen jälkeen vähäisyysperusteen soveltamiselle on jäänyt käytännössä aikaisempaa vähemmän tarvetta. Yhtenä syynä on se, että rangaistusmääräysmenettelyn käyttöönoton myötä prosessitaloudellisilla seikoilla ei ole enää samanlaista painoarvoa. Osa huumausainerikoksista on kuitenkin yhä edelleen vähäisiä. Käyttörikoksissa sellaista voi edustaa huumeiden kokeileminen tai satunnainen käyttäminen. Perustunnusmerkistön mukaisissa huumausainerikoksissa puolestaan esimerkiksi vähäisen huumeäärän maahantuonti tai viljeleminen omaa käyttöä varten.

Huumausaineen käyttörikosuudistuksessa on annettu erityistä merkitystä rikoksentekijän nuoruudelle. Puhuttelutilaisuuden järjestäminen alaikäiselle on yksi sakottamiselle vaihtoehtoinen seuraamus. Tämän lisäksi käsillä olevassa rikoksessa voi olla useita muita erityispiirteitä, joiden takia rankaiseminen ei ole tarkoituksenmukaista. Hoitohakeutuminen puhuu vah-

vasti toimenpiteistä luopumisen puolesta. Valtakunnansyyttäjä on syyttäjille antamissaan ohjeissa (2002:3 & 2006:1) todennut, että huumeriippuvuudesta vapautuminen voi olla vaikeaa ja se voi vaatia useita sisällöltään erilaisia hoitajaksoja. Tästä syystä sama henkilö on mahdollista jättää syyttämättä hoidon takia useamman kerran.

Toimenpiteistä luopumisen puolesta voi puhua myös sanktiokumulatio, sillä huumeikielteisessä yhteiskunnassamme huumeiden kokeilemisesta tai kiinnijäämisestä on voinut aiheutua henkilölle tuntevia muita seurauksia esimerkiksi opiskelu- tai työpaikan menettämisen muodossa. Merkitystä voidaan antaa sillekin, jos epäilty on esitutinnan aikana ollut useita vuorokausia vapautensa menettäneenä tai hän on pyrkinyt aktiivisesti edistämään oman rikoksensa selvittämistä. Prosessitaloudelliset syyt voivat niin ikään perustella toimenpiteistä luopumista, kun rikosprosessin edetessä ulkomaalainen rikosentekijä on jo ehtinyt palata kotimaahansa. Kohtuussyynä voidaan ottaa huomioon rikosentekijän muu vakava sairaus. Tämän lisäksi laissa tunnetaan niin sanottu konkurrenssiperuste. Käytännössä sitä sovelletaan tilanteissa, joissa henkilö on jo tuomittu tuntuvaan rangaistukseen, eikä nyt seuraamusharkinnassa käsillä oleva rikos olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään.

Olen tutkimusasetelmassani hyödyntänyt triangulaatioita. Oikeustieteessä ihanteena voidaan pitää selväpiirteistä, systemaattista järjestystä, jossa oikeudellinen säännöstö muodostaa sisäisesti koherentin kokonaisuuden (esim. Tuori 2000, 152–154, 337–338). Oikeussosiologisesta näkökulmasta tarkasteltuna oikeus ei kuitenkaan näyttäytynyt tutkimuksessani johdonmukaisena ja koherenssiin pyrkivänä kokonaisuutena, sillä eri toimijat esittivät sen sisällöstä kilpailevia tulkintasuosituksia ja tekivät tietoisesti erilaisia tulkintaratkaisuja. Toimenpiteistä luopumisen soveltamiskäytäntöä tutkittaessa tämä seikka kävi varsin hyvin ilmi.

Toimenpiteistä luopumista koskevan säännöstön on perinteisesti katsottu muodostavan kokonaisuuden, jossa tuomioistuimet ohjaavat sen käyttämistä (Lahti 1974, 353 ss.). Tämän näkemyksen mukaan poliisin ja syyttäjien ei pitä luopua toimenpiteistä tapauksissa, joista tuomioistuimessa seuraisi todennäköisesti rangaistus. Jääskeläinen on kuitenkin (1997) pohtinut, että prosessitaloudellisten seikkojen painoarvoa tarkasteltaessa syyttäjien harkintavalta ei pohjautuisi tuomioistuihin. (Mt., 459–460.) Haastatellesani tuomareita ja syyttäjiä havaitsin, että he suhtautuivat toimenpiteistä luopumista koskeviin säännöksiin eri lailla. Tuomarit pitivät säännöksiä selkeästi poikkeussäännöksinä, kun taas syyttäjillä seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen mahdollisuus kuului normaalina osana syyteharkintaan. Tosin joidenkin syyttäjien mukaan kynnys tehdä päätös syyttämättä jättämisestä huumausainerikoksissa oli varsin korkealla.

Tutkimuksessani käy ilmi, että poliisi on läpi vuosikymmenten ollut itse varsin haluton soveltamaan toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä huumausainerikoksissa. Poliisi on pitänyt tärkeänä, että huumeiden käyttäjien toimintaan pyritään puuttumaan. Käytäntöä tarkasteltaessa on mahdollista todeta, että käyttökieltoa on myös varsin tehokkaasti pantu täytäntöön (ks. myös Kinnunen & Kainulainen 2002, 313, Kinnunen 2008, 87–91). Tilastoidusta huumausainerikollisuudesta käyttörikokset muodostavat yli 60 prosenttia. Rangaistusmääräysmenettelyssä kirjoitetuista sakoista joka neljäs annettiin pelkän käytön perusteella, jolloin henkilön hallusta ei tavattu huumeita.

Sisäasiainministeriö on vuonna 2006 ohjeistanut alaisiaan siitä, että myös poliisikäytännöissä toimenpiteistä luopumiselle olisi tarvetta. Esimerkkeinä rikoksen vähäisyysarvioinnista mainitaan kaksi tilannetta. 1) Jos huumeiden käyttö tai vähäisen määrän hallussapito on tapahtunut yksityisellä paikalla ilman ulkopuolisille aiheutunutta häiriötä tai 2) henkilön hallusta tavataan yleisellä paikalla kerta-annos huumausainetta, eikä hän ole samalla syyllistynyt yleisellä paikalla tapahtuneeseen huumeiden käyttämiseen yleisellä paikalla. Ohjeiden mukaan poliisin on tehostettava tekemäänsä päätöstä toimenpiteistä luopumisesta antamalla rikokseen syyllistyneelle huomautuksen. Pelkkää huomautusta ei kuitenkaan pidetä riittävänä, jos kyse on alaikäisestä ensikertalaisesta, rikoksen kohteena on erittäin vaarallista huumausainetta, käyttötilanteessa muitakin on johdateltu käyttämään huumeita tai henkilö on samalla syyllistynyt muihin rikoksiin. Hoidossa olevalle tai hoitoon hakeutuneelle käyttörikokseen syyllistyneelle voidaan sen sijaan tyytyä antamaan huomautus. Sisäasiainministeriöstä saamieni julkaisemattomien tilastotietojen mukaan poliisi on ryhtynyt antamaan huumausaineen käyttörikoksista huomautuksia. Eri paikkakuntien välillä oli havaittavissa selkeää vaihtelua, mutta koko maasta ensimmäisen kuuden kuukauden aikana vuonna 2007 tällaisia päätöksiä oli tehty 3,5 prosentissa poliisin tilastoimia rikoksia, mikä tarkoitti 173 huomautusta.

Mallia muista maista? Kansainvälisistä huumausaineyleissopimuksista huolimatta eri valtioille on jätetty pelivaraa päättää huumeiden käyttäjien kohtelemisesta. Eri maissa kysymys on ratkaistu hyvin eri tavalla. Vaikka tarkastelun kohteeksi rajattaisiin vain EU-maat, löytyy edelleenkin hajontaa. Toisissa maissa käyttö ei ole kriminalisoitu. Toisissa maissa se on, mutta käyttöä koskevaa kieltoa ei panna kovin tehokkaasti täytäntöön. Kiinnijäämisen seurauksena voi myös olla vain poliisin antama varoitus tai syyttämättä jättäminen. (Ks. tarkemmin esim. EMCDDA 2002, 25 ss.)

Caroline Chatwinin (2003) esittämän arvion mukaan huumeiden käytön laillistaminen ei ole juurikaan ollut EU-maissa esillä, vaikka varsin hyvin tiedossa on, että rangaistuksen saaminen aiheuttaa käyttäjälle yleensä kiel-

teisiä seurauksia, jotka vain syventävät hänen ongelmiaan. Tällä hetkellä tunnutaan enemmän keskustelevan siitä, miten rikosoikeudellisessa järjestelmässä pitäisi käsitellä huumeiden käytöstä tai omaa käyttöä varten tapahtuneesta hallussapidosta kiinni jääneitä henkilöitä. Chatwinin mukaan suosiossa näyttää olevan ratkaisut, joissa huumeiden käyttöä ei varsinaisesti dekriminalisoida laintasolla, mutta lakia sovellettaessa pyritään kehittämään erilaisia lievennyksiä. (Mt., 575–576.) Myös poliisin kiinni saamien huumeiden käyttäjien hoitoonohjausta on korostettu useissa yhteyksissä (ks. esim. EU 2006).

19 Rangaistusmääräysmenettelyn kipukohdat

Rikosprosessioikeudellisessa järjestelmässä on haluttu kehittää kevennettyjä menettelyjä vähäisiä rikoksia varten. Viranomaisten tietoon tulevista rikoksista hyvin merkittävä osa on luonteeltaan vähäisiä ja niistä valtaosa ratkaistaan rangaistusmääräysmenettelyssä. Rangaistusmääräysmenettelyssä kyse on tuomiovallan käyttämisestä. Vuonna 1994 rangaistusmääräysten antaminen siirrettiin tuomioistuimilta syyttäjien tehtäväksi. Laintasolla lähdettiin siitä, että syyttäjät saisivat samanlaisen harkintavallan kuin tuomareilla, sillä seuraamusharkinnan lopputulos ei saisi määräytyä käytetyn prosessilajin perusteella. Pykälätasolla rangaistusmääräysmenettelylaissa on turvattu samanlainen mahdollisuus harkintavallan käyttämiseen kuin tuomioistuimissa, mutta tosiasiallisesti rangaistusmääräysmenettelyssä tähdätään sakon antamiseen. Syyttäjän tehtäväksi pelkistyykin käytännössä vain vahvistaa poliisin kirjoittama sakko, jolloin epäilty menettää mahdollisuuden saada päätöksen syyttämättä jättämisestä. Träskman (2007, 368) on kritisoinut tapahtunutta kehitystä, sillä syyttäjän asemaa kriminaalipoliittisena päätöksentekijänä on vahvistettu ensi sijassa prosessitaloudellisista syistä, sillä samalla on tingitty tuomioistuimessa rikosasian käsittelyssä noudatettavista tärkeistä periaatteista.

Jääskeläinen (1997) tarkasteli väitöskirjassaan syyttäjää tuomarin roolissa. Oikeudellisesti lähtökohtana on, että syyttäjän pitäisi itsenäisesti arvioida käsillä olevan rikoksen oikeus- ja näyttökysymyksiä ja päättää sen jälkeen, onko poliisin esittämä rangaistusvaatimus oikea. Lain mukaan syyttäjä voi seuraamusharkinnassaan päätyä esimerkiksi siihen, että toimenpiteistä luopuminen olisi paikallaan. Jääskeläisen mukaan syyttäjien mahdollisuus harkita toimenpiteistä luopumista on erityisen tärkeää, koska rangaistusmääräysmenettelyssä käsitellään juuri sellaisia vähäisiä rikoksia,

jotka voivat olla hyvin sopivia kohteita toimenpiteistä luopumiselle. (Mt., 502 ss.)

Jääskeläinen osoitti väitöskirjansa osana tekemässään empiirisessä selvityksessä, että rangaistusmääräysmenettely ei kuitenkaan käytännössä suosinut syyttäjän itsenäisen harkintavallan käyttämistä. Rikoksesta epäiltyyn oikeusturva on rakennettu pitkälti sen varaan, että hänellä on halutesaan oikeus saattaa rikosasia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Käytännössä näin tapahtuu harvoin. Jääskeläisen mukaan rikoksesta epäilty tuskin ymmärtää jättäessään vastustamatta rangaistusvaatimusta mistä kaikesta hän tulee luopuneeksi. Väitöstutkimuksen keskeinen tulos on, että menettely ei turvaa riittävällä tavalla rikosprosessissa tavoitteena olevan oikean ratkaisun saavuttamista, sillä oikeus- ja näyttökysymyksistä ei päästä riittävään selvyyteen. Myös seuraamusharkinta jää puutteelliseksi. Rikoksesta epäilty menettää mahdollisuuden niin toimenpiteistä luopumiseen kuin yhteisen rangaistuksen saamiseen. (Mt., 477 ss.)

Olen tutkimuksessani pystynyt empiirisen aineiston avulla vahvistamaan Jääskeläisen esittämän kritiikin. Huumeiden käyttäjä menettää rangaistusvaatimuksen saatuaan käytännössä mahdollisuuden saada päätös toimenpiteistä luopumisesta. Tämä seikka oli lainsoveltajien tiedossa, minä takia valtakunnansyyttäjä ja sisäasiainministeriö perustivat ennen uudistuksen voimaantuloa työryhmän. Sen tarkoituksena oli sopia yhteisesti pelisäännöistä, jotta eduskunnan lakivaliokunnan esille nostamat erityisryhmiin kuuluvat pystyttäisiin tunnistamaan säännöllisesti sakotettavien joukosta. Alaikäiset pitäisi mieluummin puhutella ja huumeiden ongelmakäyttäjien halukkuus hakeutua hoitoon olisi selvitettävä ennen sakottamista. Huumausaineen käyttörikosuudistuksen jälkeen rangaistuskäytäntö kuitenkin kiristyi selkeästi. Rangaistusmääräysmenettely lisäsi sakotettujen lukumäärää, samalla kun toimenpiteistä luopuminen väheni. Esimerkiksi vuonna 2006 huumausainerikoksista sakotettuja oli lähes 2 700 enemmän kuin ennen uudistusta.

Kiinnitän tutkimuksessani huomiota myös siihen, että huumeiden käyttäjä menettää rangaistusmääräysmenettelyssä helposti yhteisen rangaistuksen edun. Tällöin järjestelmän epäkohtien kantajiksi joutuvat erityisesti päihderiippuvuudesta kärsivät huumeiden ongelmakäyttäjät, jotka voivat tulla toistuvasti sakotetuksi rangaistusmääräysmenettelyssä. He menettävät yleensä yhteisen rangaistuksen edun, sillä erikseen määrätyt sakot piste-mäisistä teoista muodostuvat yhteenlaskettuina suuremmiksi kuin jos ne olisi käsitelty yhdellä kertaa joko rangaistusmääräysmenettelyssä tai tuomioistuimessa. Jos ongelmakäyttäjä ei pystynyt puutteellisen taloudellisen tilanteensa takia suoriutumaan sakoista, kaikki maksamattomat sakot oli pitkään mahdollista muuttaa vankeudeksi. Muuntorangaistusmenettelyssä

ei kuitenkaan tutkita, minkälaisia rikoksia löytyy muuntamisen taustalta, eikä jälkikäteen nosteta esille kysymystä siitä, olisiko näistä useista eri rikoksista ehkä pitänyt määrätä yhteinen sakkorangaistus.

Kritisoin tutkimuksessani lainvalmistelua, sillä lakia säädettäessä kysymys yhteisen rangaistuksen edun saamisesta ohitettiin mielestäni liian kevyesti. Hallituksen esityksessä (231/2000) kiinnitettiin huomiota siihen, että rangaistusmääräysmenettely ei tue yhteisen rangaistuksen määräämistä, vaikka siihen saattaisi olla tarvetta. Ongelman ratkaisemiseksi ei kuitenkaan edes pohdittu toimenpiteitä, joilla viranomaiset voisivat pyrkiä välttämään tämän tilanteen. Esityksessä lähdettiin siitä, että huumeiden käyttäjien pitäisi itse ymmärtää vastustaa saamaansa rangaistusvaatimusta, jolloin he voisivat saada käräjäoikeudessa yhteisen rangaistuksen suoman edun. Itse pidän tilannetta kestävämmänä. Toistuvan sakottamisen kohteeksi joutuvat henkilöt voivat hyvinkin olla huumeiden ongelmakäyttäjiä. Heillä tuskin on tietoa tai kykyä huolehtia oikeuksiensa toteutumisesta, varsinkin kun kyse on seuraamusharkintaan kuuluvista hienouksista. Mielestäni oikeudenmukaisempi menettely olisi, että oikeusviranomaiset kantaisivat oma-aloitteisesti vastuun seuraamuksen määräämisestä. Tästä syystä rangaistusmääräysmenettelyä pitäisi pyrkiä kehittämään niin, että viranomaisilla olisi selonottovelvollisuus sakotettavan henkilön saamista aikaisemmista rangaistuksista, myös sakoista. Tätä epäkohtaa ei mielestäni poista se, että tällä hetkellä rangaistusmääräysmenettelyssä määrättyjen sakkojen muuntomahdollisuus vankeudeksi on poistunut.

Muuntorangaistusmenettely on käytännössä osoittautunut varsin kaavamaiseksi. Olen kolmannen luvun 14. jaksossa tuonut ilmi, miten lainsäätäjät on toistuvasti useissa eri uudistuksissa pyrkinyt siihen, että syyttäjät ja tuomarit käyttäisivät muuntamisessa harkintavaltaa, mitä varten heille on lain tasolla uskottu mahdollisuus luopua muuntovankeuden käyttämisestä. Lainsäätäjän muuntamatta jättämisessä esittämät perustelut ovat hyvin samanlaiset kuin toimenpiteistä luopumisessa. Vaikka toimenpiteistä luopumisen käytössä on tapahtunut lisäystä, samanlaista myönteistä kehitystä ei ole havaittavissa muuntorangaistuksissa. Syyttäjät ja tuomarit ovat tehneet päätöksiä muuntamatta jättämisestä niin vähän, että on perusteltua puhua kuolleeksi kirjaimiksi jääneistä säännöksistä. Oman tutkimukseni kannalta tärkeä on korkeimman oikeuden antama tulkintasuositus. Se on ratkaisusaan (KKO 2005:49) ottanut kantaa siihen, että päihderiippuvuuden takia hoitoon hakeutuneen henkilön kohdalla on mahdollista jättää muuntamatta vankeudeksi hänen saamansa varsin runsaslukuisetkin sakot.

Huumeiden käyttäjien kannalta tärkeä on 1.10.2008 voimaan tullut uudistus, jossa luovuttiin rangaistusmääräysmenettelyssä annettujen sakkojen muuntamisesta vankeudeksi (L 578/2008). Käsittelin jaksossa 14 muunto-

vankeuden puolesta ja vastaan esitettyjä argumentteja. Viimeisimmissä uudistuksissa nostettiin esille mahdollisuus siitä, että muuntouhan poistamisella voi olla kielteisiä vaikutuksia, sillä rikosten käsitteleminen saataan tästä syystä siirtää pois rangaistusmääräysmenettelystä. Kun sakkoa vaativa rikos käsitellään käräjäoikeudessa, maksamaton sakko on vanhaan tapaan mahdollista muuttaa vankeudeksi. Tulevaisuudessa jää arvioitavaksi, tapahtuuko tällaisia siirtymiä.

Päihdeongelman oikeusturva heikoissa kantimissa

Olen luvussa kolme käsitellyt toimenpiteistä luopumista, rangaistusmääräysmenettelyä ja muuntorangaistuksen määräämistä. Tällöin olen ollut kiinnostunut huumeiden käyttäjien oikeusturvan toteutumisesta, sillä kaikissa näissä menettelyissä on ongelmallisia piirteitä. Lain tasolla on saatettu antaa oikeusviranomaisille kelvolliset säännökset toimia, joiden puitteissa heidän olisi sinänsä mahdollista käyttää monipuolisesti harkintavaltaa. Käytännössä lainsoveltajat eivät ole kuitenkaan aina ryhtyneet soveltamaan kaikkia käytössään olevia säännöksiä, mikä ilmenee esimerkiksi muuntamatta jättämisen harvinaisuutena.

Yksi kipukohta on siinä, että päihdeongelman kohdalla on vaikea tehdä oikeudenmukaista seuraamusharkintaa pelkkien asiakirjojen perusteella. Oikeusturvan toteuttaminen on usein jätetty rikoksesta epäillyn omien toimien varaan, mutta huumeiden käyttäjä ei välttämättä ole siinä kunnossa, että hän pystyisi yksin huolehtimaan tästä tehtävästä. Pienissä rikoksissa tai muuntovankeusprosessissa ei ole kuitenkaan mahdollista saada valtion varoista oikeusapua.

Erityisesti rangaistusmääräysmenettely ei tue kovin hyvin seuraamusharkintaa, sillä menettely on viritetty sakottamista varten. Lain tasolla on tehty mahdolliseksi määrätä sakottamiselle vaihtoehtoisia seuraamuksia, sillä käytetty prosessilaji ei saisi määrätä lopputulosta. Oikeudellisesta näkökulmasta on mahdollista kritisoida lainsoveltamiskäytäntöä, sillä tosiasiallinen seuraamusharkinta rangaistusmääräysasioissa on liukunut poliisin käsiin. Rangaistus- ja rikesakkotyöryhmän mietinnössä ehdotetaan sakotusvallan uskonnosta yksin poliisille, jos rangaistuksena on enintään 20 päiväsakon suuruisen sakko (OM 2007:3). Tällöin syyttäjien ei enää tarvitsisi päättää poliisin esittämän sakkovaatimuksen vahvistamisesta.

Ristikkäiset politiikat. Lahti (2004, 419) on kritisoinut rikoslain kokonaisuudistusta siitä, että seuraamusjärjestelmää ei ole uudistettu riittävän johdonmukaisesti ja yhtenäisesti. Viime vuosina rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä onkin ollut eräänlaisessa käymistilassa, jossa on haettu

uudenlaista tasapainoa rangaistuksen yleisestäävyyttä ja erityisestäävyyttä ilmentävien näkökohtien välille. Rikoksenteikijä on saanut enenevästi huomiota, mikä on näkynyt uusien seuraamusten, kuten yhdyskuntapalvelun ja nuorisorangaistuksen, kehittämisessä. Erityisestäävät piirteet korostuvat päihdeongelmaisten rikoksenteikijöiden kohdalla.

Garlandin (2001) mukaan ajallemme on ominaista ristikkäiset politiikat. Tämä pitää paikkansa tarkasteltaessa rikosoikeudellisen järjestelmän kehittämistä. Olen luvussa kolme osoittanut, miten rikosoikeudellinen ja rikosprosessioikeudellinen säännöstö eivät välttämättä tue toisiaan. Yhtäältä korostetaan seuraamusharkinnan monipuolistumista, jolloin halutaan kiinnittää erityistä huomiota tiettyihin erityisryhmiin, kuten päihdeongelmaisiin. Toisaalta seuraamuksen määräämistä halutaan käsitellä yhä yksinkertaisemmässä muodossa, minkä takia rangaistusmääräysmenettelyn lisäksi on jatkuvasti kevennetty rikosten käsittelemistä käräjäoikeuksissa. Jos seuraamusjärjestelmässä halutaan lisätä erityisestäävien piirteiden huomioon ottamista, voidaan esittää seuraava kysymys: miten hyvin tässä tavoitteessa voidaan onnistua, kun seuraamuksen määrääminen halutaan uskoa yhä yksinkertaisemmässä muodossa yhä alempitasoisten oikeudellisten toimijoiden käsiin.

Hoidon ja rangaistuksen välillä on useita leikkauspintoja. Vähäisemmissä huumausainerikoksissa toimenpiteistä luopuminen on mahdollista hoitoon hakeutumisen takia. Toisinaan se voi vaikuttaa tehtäessä ratkaisua eri rangaistuslajien, ehdollisen ja ehdottoman vankeuden, välillä. Osana yhdyskuntapalvelua ja nuorisorangaistusta voi olla hoitoa. Käytännössä merkittävin muutos on tapahtunut rangaistusten täytäntöönpanon puolella 1990-luvulla vankiloissa, joissa on lisätty tuntuvasti päihdekuntoutusta. Tänä päivänä vankiloissa on tarjolla päihdeittömiä osastoja ja erilaisia kuntoutusohjelmia. Hoidon tuominen osaksi vankilaa ei lähtökohtaisesti ole helppoa (Tourunen 2000, 67 ss.). Käytännössä myös eri ohjelmien toteutus saattaa olla puutteellista (ks. esim. Tourunen & Perälä 2004, 25 ss.).

Oikeusministeriö valmisteli vuonna 2002 ehdotuksen uudesta sopimushoidoksi kutsutusta seuraamuksesta, jossa päihdeongelmainen rikoksenteikijä voidaan oman suostumuksensa mukaisesti tuomita hoitoon vankilan sijasta (Sopimushoitotoimikunta 2002). Ehdotusta ei ole kuitenkaan saatettu eduskunnan käsiteltäväksi. Lappi-Seppälä (2007, 29–30) on kritisoinut ratkaisua, sillä samalla kun sopimushoitoa varten ei ole ollut rahaa, sitä on löytynyt vankiluvun kasvattamiseen. Mielestäni sopimushoito voisi olla kokeilemisen arvoinen seuraamusvaihtoehto monia rikoksia tehneille huumeiden ongelmakäyttäjille.